

אליגוריה משיחית פיקרסקית

מאת

סערוני

שולם מדינה: המשיח מ-
תימן (אליגוריה משי-
חית), רומאן מחיי היהו-
דים והערבים בתימן;
אבינר, תשל"ז, 405 עמ'.

עם קריאת "המשיח מתימן" צץ בלי משים "יעיש" ההזוי, שצפן בתוכו מעין הצצה ברא-שיתית לתוך העולם התימני ה-מיסטי-מפורר. היתה זו תופעה חורגת: יסופר בן הגולה הרוסית שתל עצמו בשכונה תימנית ירו-שלמית, חדר לאורחם ורבעם, ספג סיפורי ישישים וארג מס-כות-הווי דשנות גוצצות, שהועי-לו לדרגת גילוי. הזו חרש בשדה בור, ולא היתה לו ברירה אלא לקשט ולצעצע את נתונו התי-אוריים כדי למלא את החסר - נוף הארץ הנכריה, שלא נדבק לדמיונו. והנה קם סופר "גזעי", המספר על גילה זו בהתעלעות חייכנית, כשמעשי חולין ובדיה חזונית מתמזגים בטון סאטירי-משובב.

תימן, "העשירה המאושרת" שימשה בימי קדם פתיון מתמיד לפולשים שוקקים, גברו בתחרי-מיה פרסים, ספרדים, חבשים. הגולה היהודית, שראשיתה מימי בית ראשון, נחבטה בגלים אלה, וגזרם לתוכה דם "זר".

ומזיגת דמים זו גיבשה יהדות רוגשת, שורשית, שפיתחה מעין אוטארכיה רוחנית נמרצת, חרדה לגנויה (מדרשים, שירי אבן-עזרא, כתבי יהודאי גאון, מגילות עתיקות שאבדו ונעלי-מו כליל בכל התפוצות, נתגלו בשלמותם בגבולות הגולה החי-מנית) והטביעה את חותמה על הסביבה הגויית, השוקטת על בעריתה. 350 שנה אחרי מרד בר-כוכבא שלטה כאן מדינה יהו-דית. הגיור היה לחזיון נפרץ. אפילו הכובשים החבשיים "נכ-בשו" ונרתמו בעול היהדות. ה-נצרות, שניסתה את מולה ב-איזור זה, נתקלה בכוח מתחרה שקשה היה להכריעו. אבל בא-חרית הימים גברה חרב האיסלאם. היו שחיסות, גירוישים, שמד, גזי-רות אימות. הקהדות הגואה הפני-ריה נצטמקה, נתכרממה, הוש-פלה. אבל לא נס ליחה. דומה שזו היתה היחידה בגלויות שחשה את שרידי תרבותה כנשק קיומי אחרון ולא הרשתה לעצמה את "לוקסוס" הבורות; לא היה ב-קרבה אף יהודי אחד, שפנה לבו-רא במלמלי-סתם, בלי לחזור לנשמת התפילות, נוצרו מטבעות-לשון ממורקות ("חיי שעת" - כסף מזומן; "חסף" - ספר עיי-ני; "סימנים" - פיאות), שצפו-נה בהן הגות איסטניסית ובינת היש. הם התרגלו לחיות בצל הגם המבוית, להימלט מסגעים, לעזור ולהיעזר בשעת חירום. אפילו המומרים (היתומים שנש-תמדו על כורחם) לא איבדו את הצלם היהודי וסייעו בעת צרה לבני כור מחצבתם. לא היה מח-סור במחשבי-קצין, במכשפים, ב-מרפאים, בעושי-נפלאות, שעמ-דו תמיד על המשמר. שגשגה תורת הסוד. הפלא נחשב לחופעת שיגרה ל"קומוניקציה" רוחנית רוחת. כשנעלם מקובל לא היה

היעדרו מעורר בהלה: הכל ידעו שהוא ערך קפיצת-דרך לירוש-לים, כיסופי הגאולה הולידו מ-שיחים זריזים וממולחים. הגלו-יות ה"גאורות" תרגלו-עצמן ל-כוכו גואלים למיניהם לתיקון עולמות זרים. ואילו היהדות ה-תימנית הסגורה והמסוגרת טיפ-חה את משיחיה לצרכי פנים בל-בד. לחזיון זה מוקדש הספר של-פנינו.

המחבר, שעד כה היה מפורסם מפרי עטו בכתבי-עת עדתיים, שלא הגיעו לקהל הרחב, נקט ברומאן הראשון שלו לשון ארכי-אית'למדנית, המתובלת בשפה מ-עודכנת, כמעט "צברית". מזיגה פיקנטית זו יוצאת טבעית-שוט-

שולם מדינה

פת ושויה לכל נפש. השבט ה-תימני עשוי כולו מזיגות מפול-סלות; ערמימיות גמישה (דומני שאלתרמן היה זה שהגדיר את החימנים כ"גליצאים" של המז-רח) מהולה בתמימות מעורטלת. הסתכלות חדה מפוכחת: דמיון מרקיע משמשים כאן בערבוביה. אבן-ד-משי, הנמלט עם אשתו מרדיפות המושל, שהתנבל לח-טוף את הכלה מתחת לחופה, מוצא מקלט בביתו של מחשב-קצין, שקצה נפשו בפגעי הגלות והתעורר לזרוז את פעמי הגאו-לה. שית ושיג לו עם הכוחות העליונים, וראה באצטגנינות, ש-העובר שנוצר ברחם האורחת ה-צעירה מיועד להיות המשיח. ו-הפלאים אינם מאחרים לבוא: העובר דגן סוטה מדרך הטבע ומשמיע קולו מרחם אמו. ההו-רים מבכים את גורלם; מדוע נגזר דווקא עליהם, העניים מ-מעש, לגדל את המלך-המשיח?

הצרות מתעצמות אחרי שיצא הרך-הנולד לאויר העולם. התי-גוק פוצה פיו בדברי חכמה שת-צנית וזורק מרה לא רק בהוריו, אלא גם ב"מבשר" עצמו, מולי-דו הרוחני. הוא מתייחס בצי-ניות אל השדיים המניקים איתו ומלבין פני אמו ברבים. השמו-עה על התינוק המדבר מגיעה גם לרשות, וזו נתמלאה חרדה: היהודים מרדו-יש להשמיד את הנס לפני שהנס השמיד אותנו! היהודים משכילים ב-עורמתם להעלים את הינוקא, ו-סרדיטו הממשל מתנקמים: הור-סים בתי-כנסת, שורפים ישובים.

בפרעות נפצע האב פצעו מוות ואחרי חדשים מועטים מתה גם האם. העסקנים מודרניים להתי-ביא את היתום, שלפי החוקים ה-קיימים יש להעבירו לדת האיס-לאם. הצרות גוברות. קמים מר-גנים: מדוע נגזר על קהילות שלמות לסבול סבל כה מר ב-עטיו של אחד ינוקא-שחצן, שאו-לי אינו בחזקת משיח כלל ולא נולד אלא בכוח הטומאה. ה"מ-בשר", אביו הרוחני, עומד תמיד לצידו; מפאר את גדלותו בתר-דה ומעלה על נס את חוצפתו, המעידה על ייעודו המשיחי.

גוקפות שנות מחבואים ורדי-פות ובינתיים מגיע היתום לגיל מצוות. כבודו גואה בעיני גדולי הדור, ואילו ה"מבשר" מתווה לו דרך הפוכה: צדיק גמור סיפו להסתאב, ואילו המשיח מוטב לו שייצרך תחילה בכור החטא וה-טימאה וכך יגיע להודכות ה-נפש. והילד נקלע לעולם התחי-תון, לחברת נערי השוק, המב-לים ימיהם ב"טלטלים" (גני-בות), מעשי הונאה ושחיתות. ו-קלסתר פניו של משיחנו הפג, החלוש והאצבעוני, אינו יכול שלא לעורר בילדים - ישמעא-לים ויהודים - חשוקה להתעלל ולפגוע בו. למזלו בא גואל ל-גואל בדמות בחור אספסופי בעל כוח שמשוני, המפיל חתנו על הסובבים אותו ומביס בהנף-זרוע כנופיות בריונים מוסלמים. הוא, המהונן בגישה ריאליסטית למי-ציאות, מצליח לשכנע את המ-שית, החכם בתורה ועם-הארץ גמור בחכמת החיים, לזנוח את גינוניו האיסטניסיים ולהשתלם במקצוע הקבצנות. ואמנם הרח-מנים בני דחמנים נענים בעין יפה לזוג הלצים העליונים, ואלה מת-פרנסים בשפע. לבסוף מגיע תור ה"התמשהות": היתום יוצא מ-אלמוניותו ומתגלה לעם. ההו-פעות הפומביות של החלוש ר-הגברתן עוררו מעין התרגשות מיסטית. הבחור השמשוני הטיל על עצמו לשמש אמרגן להופעות המשיחיות והיה מוסיף תוקף גשמי להצהרות הרוח. חולים ודוויים - יהודים וישמעאלים - נוהרים אל המשיח. הוא מרפא, מייעץ, שופט, מיישר הדורים ב-ענייני אישות, מפרה עקרות, מ-חולל נסים ומשנה סדרי ברא-שית; הופך עשירים לעניים ו-עניים לעשירים. מעשים אלה מקימים נגדו את הגבירים והם מוכנים למסור אותו לידי הר-שות. אחרי המון נסיינות פיקני-טיים והרפתקאות טרגיקימיות היא מתאכזב מיעודו; אינו רואה הב-דל ממשי בין משיח-אמת למי-שיח-שקר ומוצא נוטריקון: משיח - מלחמות, שחיתות, יהרנות, הנופה, וכשגוברים שונאיו וידי-הרשות אורבות לו מכל עבר הוא מחליט לנטוש את שדה המערכה ולהיעלם. צוואתו הנרגשת אינה מעוררת הד: העם אינו נתפן להיטהר ולהתכונן לגאולה. גם בהגיעו לעולם האמת אין המשיח זוכה למנוחת-עולמים. השערים אינם נפתחים לפניו, ונשמתו משוטטת ומקיפה מחוץ לחומת גן-העדן כדי לתקן עצמה.

"המשיח מתימן" מחובר לפי מיטב המסורת של הרומאנים ה-

פיקרסקיים. המחבר אינו מניח לקורא אף לרגע קט, ומפניו אותו בשלל הרפתקאות המגרות במוזרותן, באגדות פלאים ובמע-שיות. מלאות דמיון תוסס. לשון הדיבור (מקור ערבי הצמוד ל-תרגום עברי) תמציתית, מפותג-מת, קולחת, נוטריקין וגימט-ריות ניתזים בכל הזדמנות נוחה ודחוקה. בכל מימרה גנוזים רמ-זים והשלכות "היסטוריות", ש-אקטואליותן שמורה לדורות. ר-על כל המסופר נסוך חן ערמומי של פארודיה. מרגשת כאן "הכ-נסת-אורחים" רחבת-ביטוי לנוס-חיים ספרותיים עתיקים וחדשים. המשיח עצמו מתגלה כבן השו-שלת הדון-קישוטיית הקלאסית ו-עוזרו השמשוני מוגש כסנשור פנסה כשר למהדרין. האיגרות המחורזות - אמצעי התקשורת של הקהילות - משובצות פניני פיוט ומליצות בנוסח שירת ימי-הביניים. פה ושם מנצנצות קרי-צות-יעין עגנוניות מובהקות. מ-חברו אינו מסתפק במונילוגים פנימיים; הגיבור משתף בשיחתו גם את הכובע שעל ראשו, וגם הכלב, אוהב ישראל מופלג, אינו טומן לשונו בצלחת. המשיח מר-בה להרהר, להפריח "בעיות נצ-חיות", להתריס כלפי ריבון העו-למים ולסנגר על עם ישראל ב-להט של רבי לוי יצחק מברדי-צ'ב. ואין הוא חוסך לשונו גם מדברי אפיקורסות, המזכירים ב-מידת-מה את יודקה ההזוי.

מלקט רב-ממדים זה, הנראה כפסיפס של קרעים וציטטיני, צץ רומאן מקורי-נוצץ, עשיר גזי-נים ומאורעות, ששפתו ברורה ו-ססגונית. אולי זלול המחבר ב-סוד הצמצום וגם נעדרת ידו ה-קפדנית של עורך, אבל אין הקורא מבחין בכך, וגודש הפי-רוט והחזרות אינו פוגם בתא-בון הקריאה.

דומה שהמחבר סגר על עצמו במגדל-ההלגלוג ושולח משם חיצו-אירוניה, ההופכים את האירו-נים סביבו למצעד פורימי-טרא-גי. (הקהילות מרבות בחגי "פז-רים קטן", אחרי כל מאורע קט-לני שניצלו ממנו בדרך נס, ר דמה שהשנה כולה עוברת על היהודים בתגיגות). הלגלוג ה-עצמי מוצא את ביטויו הממצה בפיוט עליו-נוגה מעין זה: "אם כי כיסינו מרוקנים / וכלינו ה-ריקים מתרוגנים / לא יעילו לנו דברי מקוננים / וגם לא שרים לנגונים / אין בפיוט הנאה / וכל הרמזים הונאה / שואתנו צוחקת ושועתנו דוחקת" /

מחברנו מסתייג מדוחקיה-קקן, שבהתעטף עליהם נפשם, מייצ-רים משיחים למיניהם. הוא זורק מרה במשיחים המרבים בלהטוטי נכלולים עד שיעוד הגאולה פו-רח מליבם. ובינתיים, בין קטרונ לקטרונ, נפרשת לנגד עינינו ירי-עה רחבה מצוייצת של יהדות איתנה, המשלבת את ההלכה ו-האגדה בהתמכרות יצרים, המת-לכדים במגמה אחת: לחיות ו-יהי מה!

לפנינו אוצר בלום של פולק-לור, בארות עמוקות העשויות להזין דורות ספרותיים. "המשיח מתימן" הוא מאורע מרגין בנוף הספרותי.